

DATE DESPRE PICTURILE MURALE DIN SECOLUL AL XVI-LEA DE LA BRAȘOV ȘI SIBIU

PAVEL BINDER

După anul 1544 la Brașov începe o epocă de adevărată înflorire a culturii umaniste și a artei laice. În orașul de la poalele Tîmpei, chiar și viața bisericilor protestante este controlată de magistrat. Pentru o perioadă relativ scurtă, pînă la izbînda definitivă a luteranismului (aproximativ 1580) se adoptă practica de la Zürich, biserica protestantă fiind condusă de magistratul orășenesc (republikanische Staatskirchentum).

În secolul al XVI-lea Reforma religioasă a schimbat radical și la Brașov concepția veche despre artă, iar picturile murale specifice epocii catolice au fost înlocuite cu fresce cu conținut laic. Iconoclasmul brașovean a avut unele particularități ce-l deosebesc de cel din alte orașe transilvănene, de asemenea trecute la protestantism. Ultimele cercetări au dovedit că umanistul Johannes Honterus (1498–1549) a fost adeptul reformatorilor elvețieni¹, ale căror învățături le-a aplicat la Brașov. Radicalismul zwinglianilor s-a manifestat și într-o formă de iconoclast, mai acută la Brașov decît în alte orașe transilvănene².

La Brașov, la fel ca în mai multe orașe din Elveția, iconoclasmul s-a înlăptuit din ordinul magistratului. În luna februarie 1544, judele brașovean Johannes Fuchs a ordonat distrugerea icoanelor în toate bisericile catolice din oraș³. Tezaurul bisericesc a fost secularizat și transferat la Casa Sfatului⁴. Scurt timp după decatolicizarea bisericilor a fost ales ca prim preot protestant la Catedrala brașoveană umanistul Johannes Honterus⁵.

Înainte Reforma, în biserica parohială (azi Biserica Neagră) din Brașov au existat fresce cu caracter religios, executate în stilul gotic tirziu. Dintre acestea s-au păstrat numai cîteva fragmente. În vestibulul sudic al bisericii s-a păstrat un fragment dintr-o frescă reprezentînd-o pe Sfînta Fecioară cu pruncul⁶. Deasupra portalului vestic și pe latura de sud a bisericii s-au păstrat resturi dintr-o frescă și mai veche, pe care se pot descifra cei trei crai de la răsărit⁷.

Laicizîndu-se arta monumentală, pe porțiunile de pereți dintre ferestrele din corul Bisericii Negre se pictează cu litere mari textul latin al cronicii intitulată *Breve Chronicon Daciae*⁸. Această cronică murală⁹ conține date istorice despre cele trei țări române și poate fi considerată ca o primă cronică care se ocupă în mod conștient de

istoria spațiului dacic¹⁰. S-a constatat totodată că textul acestei cronică este opera lui Honterus sau a unuia dintre elevii săi¹¹. Această cronică murală a fost distrusă cu ocazia marelui incendiu din 1689¹².

Orășenii bogați din Brașov, important centru comercial transilvănean, doreau să trăiască felul de viață al burgheziei vest-europene din epoca umanistă. Conducerea orașului s-a străduit să înfrumusețeze în primul rînd clădirile publice și chiar zidurile cetății. Magistratul brașovean a luat măsuri ca să fie pictată *Lobia*, sala mare de ședințe, din Casa Sfatului. Această sală a fost înzestrată încă din 1528, de jur împrejur, cu scaune și bănci¹³. În anul 1573 au fost zugrăviți pereții din Casa Sfatului. În 1574 David Schildmacher (David zugravul de firme) se plînge magistratului că în anul care trecuse a dat o cantitate de aur pictorului care a lucrat la Casa Sfatului, care însă pînă la data reclamației a rămas neplătită¹⁴. În sala mare de ședințe a Casei, împodobită cu frumoase fresce, își țineau ședințele magistratul și comunitatea orașului Brașov. Aici erau primiți de obicei voievozii din Transilvania, Moldova și Țara Românească cu ocazia vizitelor făcute la Brașov. În această sală s-au ținut uneori dietele stărilor ardelene, una chiar sub domnia lui Mihai Viteazul (12–15 martie 1600)¹⁵.

O altă clădire împodobită cu fresce a fost noul han orășenesc. În 1573, magistratul cumpără cu 975 florini o casă, în Ulița Călugărițelor (azi str. Armatei Roșii) și o altă casă, cu 100 florini, în aceeași stradă, colț cu Piața Rozelor (azi Piața Enescu). Ambele case au fost reconstruite și utilizate pentru un han orășenesc. Cheltuielile magistratului pentru amenajarea hanului s-au ridicat la suma de 568 florini și 77 denari¹⁶. În 1574 pentru executarea frescelor din camera de la etaj a hanului, magistratul a cheltuit pentru un sfert de livră de indigo 36 denari, iar pictorului i s-au plătit 10 florini¹⁷.

În septembrie 1948, la renovarea casei din Piața Mare (azi Piața 23 August nr. 15, casa de pe Șirul Poamelor colț cu curtea Bisericii Negre) s-au găsit picturi murale. S-a dovedit că în această clădire a funcționat farmacia orășenească, menționată documentar încă în 1512¹⁸.

Deși nu există documente, putem presupune că și sălile mai importante – *Auditoriumul*, sala în care aveau loc disertațiile, examenele și comediile (drame prezentate de elevi) și *biblioteca* – din cele două clădiri ale școlii (școala mare și școala mică) renovate în 1546, trebuie să fi fost împodobite cu picturi¹⁹.

Picturi murale au împodobit și unele porțiuni ale zidului de incintă a Cetății Brașov. Aceste ziduri, care îi apărau pe orășeni de năvălitori, reprezentau oarecum drepturile și

¹ Erich Roth, *Die Reformation in Siebenbürgen*, I–II, Köln-Graz, 1964.

² Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Sibiu, Krafft und Drotleff, 1935, p. 257.

³ Hieronymus Ostermayer, *Historien*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, IV, Brașov, 1903, p. 505. După unii cronicari de mai tirziu, cum a fost Joseph Teutsch, altarul mare din Biserica Neagră a fost cruțat, cf. „Quellen”, IV, p. 100.

⁴ K. K. Klein, *op. cit.*, p. 277, nota 8.

⁵ H. Ostermayer, cf. „Quellen”, IV, p. 505.

⁶ În colțul picturii se văd două steme, cea a lui Matei Corvin și cea a reginei Beatrix de Aragon. Unele indicii arată că meșterul acestei fresce a fost influențat de picturile din nordul Italiei. Fresca este reprodușă în Friedrich Wilhelm Seraphin, *Führer durch die evangelische Stadtpfarrkirche A. B.* în „Kronstadt”, Brașov, 1903, p. 18; Ernst Kühlbrandt, *Die Schwarze Kirche*, în „Das Burzenland”, III/1, Brașov, 1928, p. 129.

⁷ Ernst Kühlbrandt, *op. cit.*, p. 129–130; Fr. W. Seraphin, *op. cit.*, p. 13.

⁸ Fr. W. Seraphin, *op. cit.*, p. 36.

⁹ *Breve Chronicon Daciae* sau *Annales templi Coronensis 1143–1571*, cf. I. Crăciun și A. Ilieș, în „Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României”, București, Ed. Academiei, 1963, p. 218–220; *Istoria României*, II București, Ed. Academiei, 1962, p. 1053.

¹⁰ Pavel Binder, *Johannes Honterus despre români*, în manuscris.

¹¹ O. Netoliczka, *Breve Chronicon Daciae*, „Quellen”, IV, p. IV–XV.

¹² O cronică murală asemănătoare era zugrăvită și în biserica dominicană din Sibiu, pe care a copiat-o Martin Oltard, cf. *Nachrichten von dem ehemals in den alten grossen Kirchen zu Hermannstadt und Kronstadt befindlichen Wandkroniken*, „Vereinsarchiv”, Alte Folge, IV, 1850, nr. 1, p. 109–130.

¹³ Gustav Treiber, *Das Rathaus*, „Kronstadt”, p. 167.

¹⁴ Dr. Eugen Trauschenfels, *Kronstädter Zustände zur Zeit der Herrschaft Stephan Băthoris in Siebenbürgen (1571–1576)*, „Sächsischer Hausfreund”, Brașov, 1874, p. 89.

¹⁵ *Istoria României*, II, p. 986.

¹⁶ Gustav Treiber, *Das städtische Gasthaus*, „Kronstadt”, p. 175.

¹⁷ Idem, *Das Bürgerhaus*, „Kronstadt”, p. 187.

¹⁸ Idem, *Die älteste Stadtapotheke von Kronstadt*, manuscris.

¹⁹ Joseph Dück, *Geschichte des Kronstädter Gymnasiums*, Brașov, 1845, p. 23–24.

privilegiile lor, deci erau bine păstrate și chiar împodobite. După descrierea lui Adolph Marienburg²⁰, colțul sud-estic al zidului de incintă al Brașovului era împodobit cu o pictură murală reprezentând un șarpe-balaur, inspirată dintr-o legendă locală²¹. Picturi murale exterioare împodobeau și Turnul Alb, ridicat de brașoveni pe dealul Varte²².

Ca și în alte cazuri, legenda brașoveană despre uciderea balaurului conține un nucleu de adevăr. Izbînda orășenilor asupra balaurului simboliza probabil lupta pentru înlăturarea tutelei feudale, care a culminat cu dărîmarea cetății de pe Timpa, înfăptuită cu permisiunea voievodului lancu de Hunedoara²³. Pictura murală reprezentînd balaurul ucis, zugrăvită pe zidul cetății spre Timpa, era o expresie a triumfului orășenilor asupra jurisdicției feudale.

Frescele împodobeau chiar și casele unor patricieni bogați. Cu ocazia renovării, în secolul trecut, a casei Albrichsfeld de pe latura nordică a Pieței Mari s-au distrus frumoasele picturi murale existente într-o încăpere de la parter²⁴.

Picturile laice brașovene au fost influențate de stilul Renașterii. După ce s-au văruit frescele cu conținut catolic, pe pereții clădirilor publice apar tablouri cu un stil cu totul nou: reprezentări de orașe și peisaje desenate cu o perspectivă de tip renascentist.

Pictura murală zugrăvită pe peretele unei bolți din clădirea fostei farmacie orășenești reprezintă un port, în care acostează un vas încărcat cu mărfuri. Prova navei reprezintă un cap de negru. Pe mal vedem lăzi grele, probabil pline cu mirodenii. Orașul-port este clădit pe un deal și se compune din case cu etaj zidite strîns una lângă alta²⁵.

Meșterii acestor fresce cu conținut laic nu mai făceau parte din vechea categorie a pictorilor de altare din Transilvania epocii catolice. Deși în ultima perioadă a picturilor de altare, alături de elemente ale Renașterii italiene, se infiltrază în arta transilvăneană și formele Renașterii germane, îndeosebi prin răspîndirea operei lui Dürer²⁶, frescele laice executate după adoptarea Reformei fac parte din altă categorie de creații artistice.

Unii din pictorii mai în vîrstă, care au învățat meseria în atelierele zugravilor de altare, și-au continuat activitatea și după adoptarea preceptelor Reformei. Nu știm dacă renumitul pictor de altare din Sibiu, Vincentius, care în 1525 a lucrat la biserica din Tătirlăua²⁷ a activat sau nu și după anii 1544–1545. În schimb, cunoaștem mai bine viața și activitatea pictorului brașovean Gregorius (cca 1490–1553). El a fost primit în breasla timplărilor, pictorilor și sculptorilor în 1523, iar la 1540–1541 era starostele breslei. Pictorul Gregorius a făcut parte dintre ultimii meșteri de altare care s-au adaptat spiritului Reformei. Pe lângă portretul judeului brașovean Lukas Hirscher (1535), executat în stilul tinărului Holbein²⁸, Gregorius a mai realizat unele fresce în camerele castelului de la Bran.

În anii următori, în persoana pictorului Laurentius Fronius apare un artist cu concepții cu totul noi. Laurentius Fronius, care în 1556 a fost înscris ca elev la școala orășenească brașoveană, și-a însușit elementele unei arte laice, caracteristică epocii umaniste și Reformei religioase. Numele lui figurează din deceniul al VII-lea în socotelile orașului și sintem îndreptățiți să credem că el a executat majoritatea frescelor brașovene din această epocă. Avem date cum că el a pictat camera superioară din hanul orășenesc și scenele de pe zidul cetății. În 1574 el primește 10 flo-

rini pentru picturile murale din camera de la han²⁹. Nu putea fi vorba despre o zugrăveală obișnuită, suma arătată că încăperea a fost decorată cu picturi murale deosebite. La 15 septembrie 1575 Laurentius Fronius primește, împreună cu Matei – probabil ajutorul său –, doi florini pentru niște picturi pe zidul orașului³⁰.

Despre Laurentius Fronius, identificat cu diacul Lorinț tipograful mai multor cărți destinate românilor, știm că după o perioadă de activitate la Brașov și Alba Iulia se mută la Sibiu³¹. În 1593, în socotelile primăriei sibiene este menționat „Lorinț tipograful”³². La Brașov, diacul Lorinț practicase paralel meseria de pictor cu cea de tipograf. Prin urmare, am putea să admitem că el și-a continuat și la Sibiu activitatea de pictor.

În această epocă, tipografia brașoveană, arta xilogravurii și atelierul de cartografie legat de ea cunosc o dezvoltare impetuoasă. În jurul gimnaziului și al tipografiei din Brașov se formează o adevărată școală de tipografi și de xilogravori, care vor influența în mod esențial viața culturală din Transilvania³³.

*

Asemănător Brașovului, în Sibiu secolului al XVI-lea multe edificii publice și case particulare erau împodobite cu picturi murale. Frescele cu conținut religios din Biserica Mare și Capela Sf. Ladislau au fost văruite după adoptarea Reformei.

Ca și la Brașov, zidurile orașului Sibiu au fost ornate cu numeroase picturi murale. Pe Turnul Popilor (Priesterturm) unele picturi murale reprezentînd blazoane și inscripții datează încă din secolul al XV-lea³⁴. Într-o cameră din Turnul Săpunarilor (Seifensiederturm), așezat între Poarta Elisabetei (Elisabeththor) și Poarta Cetățenilor (Bürgertor), care, prin 1850 a fost demolat, se vedeau fresce reprezentînd o luptă cu turcii. Deasupra porții „Liechentürli” pe un fundal albastru era zugrăvită o coroană aurie. Pe porțiunea de zid situată între această poartă și Bastionul Haller se găsea o boltă, unde era instalat un sulinar (fintină cu țevi), pe peretele căreia era zugrăvit un peisaj. Avem informații și despre picturile murale existente în Turnul Sfatului (Ratturm)³⁵. În 1561, pe pilonul nord-vestic al bisericii parohiale a fost zugrăvit un interesant ceas solar. Acest ceas a fost renovat probabil în 1662 sub îndrumarea savantului medic sibian Israel Hübner (†1668), autorul mai multor calendare și lucrări de astronomie³⁶.

În anii 1591–1593 sub conducerea judeului regal Albert Huet (1557–1607), umanist și pasionat bibliofil, și a rectorului Georg Deidrich³⁷ se reorganizează școala orășenească după modelul indicat de umanistul Johannes Sturm, al gimnaziului din Strasbourg. După cumpărarea a două imobile, clădirea școlii se învecina cu o capelă, în care a fost organizată biblioteca școlară. De acum înainte această bibliotecă (al cărei fond este azi înglobat în Biblioteca Muzeului Brukenthal) se va numi Biblioteca capelei (Kapellenbibliothek)³⁸.

Capela gotică Sf. Ladislau din Piața Grivița (Huetplatz), transformată în bibliotecă școlară a fost decorată, în 1592,

²⁹ Dr. Eugen Trauschenfels, *op. cit.*, p. 90; W. Wenrich, *Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsische Vergangenheit*, „Vereinsarchiv”, XXII, 1889, nr. 1, p. 70; W(ilhelm) S(igerus), *Heimische Künstler*, „Korrespondenzblatt”, V, 1882, p. 125.

³⁰ Arhivele Statului, Brașov, *Registru procuratorului orășenesc nr. III B. 15*, p. 14. Date comunicate de dr. Arnold Huttmann, pentru care îi mulțumim și pe această cale.

³¹ Dr. Arnold Huttmann și Pavel Binder, *Diacul Lorinț tipograf*. Manuscris.

³² *Lorencz Buchdrucker*, cf. Anton Kurz, în „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens”, II, 1846, p. 478.

³³ Dr. Arnold Huttmann și Pavel Binder, *op. cit.*

³⁴ (Emil Sigerus), *Waren die Wohnungen unserer Vorfahren bemalt?*, „Korrespondenzblatt”, XIII, 1890, nr. 1, p. 1–2.

³⁵ *Idem*, p. 1.

³⁶ *Die Sonnenuhr an der Hermannstädter Kirche*, „Korrespondenzblatt”, VI, 1883, nr. 8, p. 86.

³⁷ I. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon, oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürgen Deutschen I*, Brașov, 1870, p. 251–252; Karl Schwarz, *Vorstudie zu einer Geschichte des städtischen Gymnasialprogramms A. B. in Hermannstadt*, II, „Hermannstädter Gymnasialprogramm 1860–1861”, p. 29–30; Friedrich Teutsch, *Geschichte des ev. Gymnasiums A. B. in Hermannstadt*, „Vereinsarchiv”, XVII, 1883, p. 35–36.

³⁸ Friedrich Müller, *Die Incunabeln der Hermannstädter Kapellenbibliothek*, „Vereinsarchiv”, XIV, p. 293.

²⁰ Adolph Marienburg, *Rückblicke in Burzenlands-Vorzeit*. 5. *Braschoviaburg (Die Zinne)*, „Unterhaltungsblatt”, Brașov, 1837, p. 78.

²¹ Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása (Descrierea Secuimii)*, vol. VI, Pesta, 1873, p. 353.

²² Hermann Phleps, *Die Aussenbemalung des weissen Turmes in Kronstadt, in Siebenbürgen*, „Die Denkmalpflege”, XIII, 1911, p. 39.

²³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, Ed. Academiei, 1959, p. 12–13.

²⁴ Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 313. După o tradiție locală, în curtea acestei case era intrarea într-un coridor subteran ce ducea la Cetățuia Brașovului. Nu știm însă dacă aceste fresce au fost făcute în secolul al XVI-lea sau mai târziu.

²⁵ G. Treiber, *Die älteste Stadtapotheke*, manuscris.

²⁶ Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 800.

²⁷ *Idem*, p. 798–800.

²⁸ Gernot Nussbächer, *Wer malte Lukas Hirscher?*, „Volkszeitung”, Brașov, 1963, act 11; Teodor Ionescu, *Un vechi portret de șevalet*, „Tribuna”, IX, 1965, 8 iulie.

cu picturi murale. Cu ocazia renovării capelei, în 1863, toate picturile au fost tencuite, iar în 1899 a fost demolată chiar și clădirea propriu-zisă³⁹.

În biblioteca organizată de Georg Deidrich au ajuns cărțile vechii școli orășenești, precum și manualele noi, în primul rând cele scrise de Johannes Sturm din Strasbourg. Capela a slujit drept sală de lectură; regulamentul școlar din 1598 obliga elevii să consulte cărțile prețioase exclusiv în localul bibliotecii. Pentru a crea o atmosferă prielnică studiului, pe porțiunile de perete de deasupra rafturilor cu cărți erau zugrăvite portretele unor personalități celebre din antichitate și figuri de umaniști.

În față, în locul altarului erau zugrăvite două personaje în mărime naturală. Unul era judele Albert Huet (†1607), iar celălalt primarul sibian Johannes Baier sau Bayr (†28 mai 1592)⁴⁰. Numele lor era înscris sub portrete. Ambii aveau în mână hrisoave cu peceti mari, care probabil reprezentau privilegiile orașului Sibiu și ale Universității săsești. Sub portretele lor erau pictate simboluri ale artei, științei, comerțului și meseriilor. Deasupra se vedea stema orașului și a provinciei sibiene. Tot pe acest perete se găsea portretul comitelui sibian Petrus Haller (†12 dec. 1569).

Pe celălalt perete, elevul cititor putea vedea portretele lui Martin Luther și Filip Melancton reprezentați ca în cărțile religioase contemporane. În cazul nostru însă lipsea dintre ei imaginea lui Iesus Christos răstignit. În partea nordică a capelei era o galerie de portrete-busturi, majoritatea lor având dedesubt înscris și un citat (deviză):

D(emostene)

Cicero

Pietas est fundamentum

Euclid

Totum majus est sus parte

Ptolomeu – și în fața lui un glob

(deviza indescifrabilă)

Erasmus

virtu . . . (indescifrabil)

Johannes Sturm

*Nemo ab omni parte beatus*⁴¹.

Pe peretele nordic se găseau:

Cato

Homo ludus Dei

Aristotel

Ex nihilo nihil fit

Un anonim ținând în mână globul pe care se vedea un oraș

Furor ex mundo egredi et scrutari extera.

Livius

Amicitiae immortales, inimicitiae mortales esse debent

Homer

Unicus Rex esto

Virgiliu

Quo fata trahunt retrahuntque

Un necunoscut, probabil Hippocrat

Andreas Alciale

Inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio non patitur

³⁹ În 1899 o serie de picturi murale au fost copiate în ulei de Karl von Hannehaim și donate Muzeului Brukenthal.

⁴⁰ Franz Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884*, „Vereinsarchiv”, XIX, 1884, p. 536–538.

⁴¹ Acest citat făcea aluzie la destituirea lui Sturm, în 1583, la vârsta de 76 ani.

Bartolus, F.C.

*Satius est nocentem absolvere quam innocentem damnare*⁴².

În secolul al XVII-lea, pe lângă portretele zugrăvite în anul 1592, a mai fost pictat portretul în mărime naturală al senatorului Matthias Miles, care, în 1682, a donat bibliotecii gimnaziale numeroase cărți⁴³.

Portretele umaniștilor au fost pictate fără îndoială la sugestia rectorului Georg Deidrich. El a făcut cunoștință cu umanistul Johannes Sturm (†1589) cu ocazia studiilor sale la Universitatea din Strasbourg⁴⁴, unde s-a familiarizat și cu scrierile autorilor antici (despre Aristotel a scris, la Strasbourg, chiar o mică lucrare⁴⁵).

În partea inferioară a zidului erau păstrate lespezi cu inscripții romane. Vizavi de fereastra din mijloc se găsea blazonul lui Albert Huet cu indicația anului 1592 și inscripția: „*Albertus Hutterus*”. Sub această fereastră era blazonul unui necunoscut (probabil Deidrich?): un leu stînd în două picioare și avînd în ambele labe câte o cunună de lauri, iar sub ea inscripția: „*G. Georgius Deidritivus*”. Aceste blazoane și inscripții au avut ca scop să immortalizeze strădania ctitorilor umaniști⁴⁶.

Pe peretele bibliotecii a fost zugrăvită o inscripție cu următorul text:

INSTAURATUM

CONSULE

D. JOANNE BAVARO.

JUDICIBUS:

REGIO. D. ALBERTO HUTTERO

SEDIS. D. LUCA ENGETER

PASTORE R. D. PETRO LUPINO

RECTORE, M. GEORGIO DEIDRICIO

ANNO S

MDXCII⁴⁷

Rectorul Deidrich, pe spesele lui proprii, a făcut o placă memorială în cinstea judeului regal Huet:

INSTAURATORI

SCHOLAE CIBINIENSIS

DOMINO

ALBERTO HUTTERO.

JUDICE REGIO

CIBINIENSI

PRUDENTISS

NOBILISSIMOQ. VIRO

LITERARUM

LITERATORUMQ.

AMANTISSIMO.

MECAENATI SUO

COLENDO

M. GEORGIUS DEIDRITIUS⁴⁸.

Albert Huet a continuat sprijinirea școlii orășenești și după destituirea rectorului Georg Deidrich. În 1595, o nouă inscripție cioplită în piatră așezată deasupra portalului de intrare îl amintea pe judele regal: „*Poarta patens esto, nulli claudaris honesto. Arma, toga, patriiques lares aucta per Albertum Huet judicem regium Cibiniensem 1595*”⁴⁹.

⁴² Karl Schwarz, *op. cit.*, p. 25–26; Friedrich Teutsch, *op. cit.*, p. 41.

⁴³ Karl Schwarz, *op. cit.*, p. 26.

⁴⁴ Hermann Schuller, *Georg Deidrich und sein Hodoeporicon. Reise eines siebenbürgisch-deutschen Studenten nach Strassburg im Jahre 1587*, „Deutsche Forschung in Südosten”, II, 1943, nr. 1, p. 88.

⁴⁵ *Analysis Libri VI. Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum*, Argentorati, 1589.

⁴⁶ Karl Schwarz, *op. cit.*, p. 26.

⁴⁷ I. Trausch, *op. cit.*, vol. II, p. 226.

⁴⁸ *Idem*, p. 227.

⁴⁹ Fr. Teutsch, *op. cit.*, p. 41.

Mai târziu, umaniștii sibiieni, Albert Huet, Gallus Lutsch și Johann Baier au lăsat prin testament bibliotecii școlare înființate de ei valoroasele lor biblioteci particulare⁵⁰.

* * *

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, multe case particulare sibiene, în primul rînd cele ale patri-cienilor, au fost ornate cu picturi murale executate în stilul Renașterii.

Picturi murale au împodobit zidurile casei care adă-postea Banca de Credit de pe Grosser Ring (Piața Repu-blicii). În fosta casă a comitelui Valentin Franck von Franc-kenstein era zugrăvită pe perete o galerie întregă de por-trete ale comiților sași⁵¹.

La 1 octombrie 1909, într-o cameră din parterul casei nr. 17 de pe strada Măcelarilor (azi str. 1 Mai), s-a desco-perit o frumoasă pictură murală. Cercetarea a dovedit că inițial toată camera era zugrăvită, însă s-a putut reconstitui numai pictura de pe peretele sud-vestic⁵². Pictura se găsea la 1 m de pardoseală; deasupra și dedesubtul tabloului pictat se afla câte un soclu cu ornamente florale verzi și maro executate în stilul Renașterii. Pictura propriu-zisă era înaltă de 1,10 m și reprezenta o scenă din Vechiul Testa-ment și anume legenda Esterei și a lui Ahasverus. Fața lui Ahasverus, așezat și aplecat către Estera, a fost deteriorată prin practicarea unor uși în această parte a peretelui. Înaintea tronului său stătea în genunchi Estera cu mîinile încrucișate. În dreapta ei erau patru bărbați, iar în spa-tele ei lîngă o coloană stătea o suită compusă din patru femei. Această scenă avea loc în fața unui palat construit din piatră. Compoziția picturii era echilibrată și culorile vii. După caracterul costumelor, această pictură se poate data la sfîrșitul secolului al XVI-lea⁵³. În casa din strada Măcelarilor nr. 17, în 1912, a fost descoperită o nouă pictură murală. Această pictură avea ca temă legenda Juditei și reprezenta momentul în care tînăra văduvă puneă într-un sac capul lui Holofern și se pregătea să se întoarcă în orașul Betulya⁵⁴.

În vara anului 1902 în camera din primul etaj a casei nr. 23 din Piața Mare, s-au descoperit interesante picturi murale, care însă au fost imediat văruite⁵⁵. Casa datează de la sfîrșitul secolului al XVI-lea; o ușă și poarta de intrare indică anul 1582 și sînt decorate cu stema familiei Weidner. În secolul al XVII-lea casa era în proprietatea primarului Johann Reissner, decedaț în 1654⁵⁶. Camera ornată cu picturi murale era folosită ca sală festivă.

În ciuda faptului că picturile murale din această casă erau destul de deteriorate, Emil Sigerus a putut constata că zidurile au fost împărțite de o dungă orizontală într-un registru inferior și unul superior. Picturile de pe registrul superior erau executate mult mai artistic și în cazul că datează din același timp, trebuie presupus că au fost lu-crate de doi pictori diferiți. Figurile de pe friza superioară sînt bine desenate, sînt dinamice, coloritul este armonios; picturile murale de pe friza inferioară în schimb sînt mai slabe, perspectiva lasă mult de dorit. Aceste fresce au fost executate la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau cel mai târziu în primii ani ai secolului al XVII-lea.

Picturile de pe registrul de jos de pe peretele estic reprezintă o scenă cu multiple personaje în mișcare, pe fundalul unui incendiu într-un mare oraș antic.

Pictura din registrul superior reprezenta o bătălie inspi-rată din istoria romană. În același registru există încă două scene. Una, foarte deteriorată, reprezintă un călăreț pe un cal alb, iar cealaltă este probabil o scenă inspirată din legenda răpirii sabinelor.

⁵⁰ Idem, p. 41; *Istoria României*, vol. II, p. 1046.

⁵¹ Emil Sigerus, *op. cit.*, p. 1.

⁵² Idem, *Altes Wandbild*, „Korrespondenzblatt”, XXXII, 1909, nr. 10–11, p. 138.

⁵³ Idem, p. 139. După autorul articolului această pictură murală a fost singura din Sibiu, care s-a păstrat pînă în 1909.

⁵⁴ *Ein neuentdecktes altes Wandgemälde in Hermannstadt*, „Kron-städter Zeitung”, Brașov, 1912, nr. 199.

⁵⁵ Emil Sigerus, *Alte Wandbilder*... „Korrespondenzblatt”, XXV, 1902, nr. 12, p. 162.

⁵⁶ Franz Zimmermann, *op. cit.*, p. 542, „Vereinsarchiv”, XXI, p. 496. Portalul casei Reissner, din 1582, este reprodus în Gh. și V. Sebestyen, *Architectura Renașterii in Transilvania*, București, 1963, p. 231.

Pe friza superioară a peretelui sudic, în 1902, se vedeau fragmentele a două picturi. Una reprezenta ruinele unei construcții din piatră, alta o ceremonie funerară după o bătălie. În primul plan se vedeau ostașii romani. La dreapta, pe o movilă înaltă era un obelisc, lîngă care stătea într-o poziție de orator un comandant îmbrăcat în armură stră-lucitoare. Toată pictura, făcînd abstracție de perspectiva slabă, era artistic lucrată.

O pictură deosebit de interesantă prin conținutul ei se găsea pe friza inferioară a acestui perete. În primul plan ședea un tînăr soldat roman în armură, sprijinit de un bătrîn. În fața soldatului era un tînăr, care cu mîna stîngă ținea capul bolnavului, iar cu mîna dreaptă, în care avea un instrument, înțepa ochiul drept al soldatului. Această scenă se repeta în partea dreaptă a picturii, cu deosebirea, că aici operația de ochi era făcută de un moșneag și lîngă soldat stăteau doi bătrîni. În fundal se distingea un balcon pe care se aflau mulți curioși. Ținuta calmă a celor ope-rați dovedea că era vorba de o intervenție oftalmologică și nu de o orbire forțată.

Pe lîngă picturile murale din această casă din Piața Mare, prin anii 1880, Emil Sigerus a mai descoperit fresce interesante cu multe inscripții în încăperile din casele cu nr. 13 și 15 de pe Reispergasse (strada Avram Iancu)⁵⁷. Tematica acestor picturi era inspirată în parte din viața antică, iar altele reprezentau scene din *Vechiul Testament*. Aceste fresce nu atingeau însă nivelul artistic al celor de pe friza superioară din casa Reissner.

Picturile murale nu împodobeau însă numai casele patri-cienilor, ci și pe cele ale orășenilor de rînd. Neobositul cercetător al frescelor sibiene, Emil Sigerus, a descoperit în 1889 picturi murale într-o casă din orașul de jos, pe strada Elisabetei (Elisabethgasse) nr. 40. Această pictură murală reprezenta o scenă de desfriu a călugărilor catolici. Pe pereții alăturați acesteia, mărginiți de ornamente florale, se vedeau scene biblice pictate multicolor: visul lui Iacob, Susana etc. Tablourile aveau mărimea aproximativă de 1 mp. Sub ele se găseau inscripții cu caractere gotice, negre. Deși între aceste inscripții nu se găsește indicat anul executării, picturile datează fără îndoială din epoca de după adoptarea Reformei⁵⁸.

* * *

La Sibiu este amintită, din 1442, breasla pictorilor, care se ocupa și cu realizarea picturilor murale⁵⁹. Ni s-a pă-strat regulamentul breslei unificate a tîmplarilor, pictorilor și a zugravilor pe sticlă (vereinigte Tischler-Maler – und Fenstermachezumft), din 1520⁶⁰. Înaintea Reformei, acești pictori breslași realizau altare și alte comenzi la cererea bisericii catolice. În această perioadă, cel mai cunoscut pictor sibiin a fost Vincentius, autorul altarelor de la Mojna, Cincu și Tătirlaua⁶¹. În regulamentul din 1520 al breslei (Zechrecht) se decretează că „nici unui paroh, că-lugăr, învățător sau altui cirpaci (Stürer) nu îi este îngă-duit să practice meseria, ci numai unui anluminor îi este permis să vîndă plăci de aur și uleiuri colorate”⁶².

După adoptarea Reformei religioase, situația pictorilor se schimbă radical, numărul lor reducîndu-se simțitor. După introducerea tiparului se dezvoltă meseriile de gravor și de tipograf, înrudite cu meseria de pictor. Nu este deci de mirare că diacul Lorinț practica paralel cele două meserii.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd la Sibiu se ducea o muncă febrilă pentru a picta fresce cu conținut laic,

⁵⁷ Emil Sigerus, *Alte Wandbilder*, p. 163.

⁵⁸ Emil Sigerus, *Waren die Wohnungen*... p. 2.

⁵⁹ Emil Sigerus, *idem*, p. 1.

⁶⁰ Rudolf Rösler, *Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens. Aelteres Zunftwesen in Hermannstadt bis zum Jahre 1526*, „Vereinsarchiv”, XXXVIII, 1912, p. 482, 483, 486, 487, 500, 510, 512, 529, 531, 539.

⁶¹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 798–800.

⁶² Friedrich Müller, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*, Brașov, 1864, p. 172; G. D. Teutsch, *Ueber die ältesten Schulanfänge und damit gleichzeitige Bildungszustände in Hermannstadt*, „Vereins-archiv”, X, 1872, p. 220.

cunoaștem numele mai multor pictori. În socotelile consulare sibiene din anii 1554–1555 sînt pomeniți pictorii Benedict și Cristian din Sighișoara, ambii lucrînd la pictura unor orologii solare⁶³. În 1566 este pomenită o „Benedic Malerin”, probabil văduva pictorului Benedict⁶⁴. În anul 1561 este amintit pictorul Andreas Moler⁶⁵, iar în 1566 pictorul Georg Meler este plătit pentru că a executat desenul unei cetăți pe una din porțile orașului⁶⁶. În socotelile orașului, din anul 1583, figurează pictorul Johann David⁶⁷. În 1585 s-a prăbușit Turnul Sfatului, îngropînd sub ruine pe Johann David, care executa tocmai niște picturi murale⁶⁸. Acest pictor era probabil brașovean și, în acest caz, ar putea fi identificat cu „David Schildenmacher” amintit la Brașov în 1574⁶⁹.

După Johann David, pînă în 1597 nu mai este cunoscut la Sibiu nici un nume de pictor. În 1597 sînt amintiți trei pictori: Daniel, Henning Bildmacher și Johannes Maler⁷⁰. Cronicarul sighișorean Georg Kraus menționează că Hans Böhm, „pictor și străin de loc”, a pictat în 1612 o frescă reprezentînd un peisaj, pe partea exterioară a Porții Cetățenilor (Bürgertor) din Sibiu⁷¹. Mult mai tîrziu, în anul 1657, breasla pictorilor din Sibiu era formată din șapte meșteri⁷². Primarul Sibiului, Johann Waida, în socotelile anului 1593, amintește de un „Tartschenmacher” chemat la Apoldul de Sus, cu care ocazie acest meșter primește din partea orașului 25 denari⁷³. Nu știm exact dacă în acest caz avem de-a face cu un pictor sau cu un meseriaș scutier. Anton Kurz care a publicat aceste date menționează că prin „Tartschenmacher” trebuie înțeleși și pictorii de firme. În scriptele notarilor, referitoare la anii 1594–1596, în repetate rînduri sînt menționate picturi („die Bilder an den Wengden”)⁷⁴. În aceste socoteli orășenești, pe lîngă picturile murale, sînt pomenite și tablouri⁷⁵; unul îl reprezenta pe Ștefan Báthory⁷⁶, regele Poloniei și principele Transilvaniei, altul provenea din Țările de Jos⁷⁷.

Lista pictorilor care au activat la Sibiu în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se poate reconstitui numai dacă se fac cercetări amănunțite în arhivele sibiene. Picturile murale ce împodobeau edificiile publice și casele particulare nu aparțin numai unui singur pictor. Printre ei a putut fi și diacul Lorinț, amintit în registrele primăriei în 1593. În 1592, rectorul școlii sibiene, umanistul Georg Deidrich a ținut să întărească tipografia sibiană condusă în acel

timp de Crato. În timpul rectoratului său, Deidrich a organizat conferințe publice, al căror text a fost tipărit apoi în tipografia orășenească⁷⁸. Pentru acest scop, ca și pentru executarea galeriei de portrete din bibliotecă, putea să corespundă diacul Lorinț.

* * *

Abundența picturilor murale în orașele Transilvaniei epocii umaniste a fost observată de mulți contemporani. Din jurnalul de călătorie al lui Pierre Lescaopier, care în iunie-iulie 1574 a străbătut drumurile Transilvaniei, aflăm că edificiile din Brașov, Sibiu și Cluj erau pictate la exterior și în ulei⁷⁹.

Deși din acest decor multicolor al orașelor nu s-au păstrat aproape de loc urme materiale și nici copii, pe baza descrierilor și a documentelor de epocă, ele pot fi reconstituite relativ bine⁸⁰. După cunoștințele noastre, picturi murale exterioare au existat numai pe zidurile și turnurile de apărare din Brașov și Sibiu. Fresce au împodobit însă o serie de edificii publice: primăriile orășenești (Casa Sfatului din Brașov și Turnul Sfatului din Sibiu), fostele capele catolice care au primit destinații laice. În bisericile orășenești, devenite protestante, frescele cu conținut religios au fost vărute și în locul lor s-au pictat texte de cronici. Picturi murale ornaue, de asemenea, farmaciile, școlile, hanurile orășenești. Patricienii și chiar orășenii de rînd ținneau ca locuințele lor să fie zugrăvite cu picturi murale. Deosebit de frumoase au fost sălile festive din palatele unor dregători ai orașelor (primari, juzi regali, comiții sașilor).

Analizînd conținutul picturilor murale, acestea poartă amprente caracteristice ale artei renascentiste și se pot grupa în mai multe categorii: 1. scene biblice inspirate mai ales din Vechiul Testament (personajele zugrăvite poartă costume caracteristice secolului al XVI-lea); 2. scene din viața antică romană; 3. galerii de portrete ale unor personalități antice și ale reprezentanților de seamă ai umanismului; 4. scene contemporane (porturi, incendii etc.); 5. peisaje naturale și citadine; 6. legende locale; 7. scene din lupta antiotomană; 8. scene reprezentînd desfrîul clerului catolic (acestea reprezintă în modul cel mai direct actul radical al Reformei religioase).

La majoritatea picturilor s-au folosit drept cadre che-nare din ornamente florale, caracteristice Renașterii. Aceste picturi sînt cu totul noi și din punct de vedere al formei și al modului de prezentare: peisajele sînt realizate în perspectivă, figurile sînt dinamice, pline de viață, neavînd nimic din ascetismul reprezentărilor medievale.

Résumé

Après l'adoption de la Réforme, les fresques à thèmes religieux des églises de Brașov et de Sibiu furent recouvertes de crépi. En échange, il se créait des conditions propices au développement d'un art laïque. Les peintres de cette époque ont décoré de peintures murales la plupart des édifices publics des villes (écoles, hôtels de ville, hôtelleries, pharmacies et jusqu'au mur d'enceinte), ainsi que les demeures des patriciens et les sièges des corporations.

Au cours des premières décennies après la Réforme (1544–1580), Brașov connut un remarquable essor économique et culturel, pour céder le premier rang à Sibiu vers la fin du siècle. Malheureusement, il ne s'est conservé que de rares témoignages de l'art monumental florissant de cette période. On sait pourtant que cet art portait l'empreinte du style de la Renaissance.

Parmi les noms d'artistes importants de cette période, il convient de citer en premier lieu celui de Laurentius Fronius (maître Lorintz), peintre et typographe connu.

⁷⁸ Karl Schwarz, *op. cit.*, p. 27–29.

⁷⁹ Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescaopier în Țara Românească la 1574*, „Studii și materiale de istorie medie”, IV, București, Ed. Academiei, 1960, p. 445, 447, 456.

⁸⁰ „Din acest decor nu s-a păstrat astăzi nimic. El ar putea fi în parte și numai teoretic reconstituit pe baza numeroaselor fragmente vizibile încă pe pereții multor construcții din orașele din Boemia de sud (Telč, Český Krumlov, Jundřichův etc.) și din Slovacia (Levoča, Prešov, Bardejov)”, cf. Vasile Drăguț, *Picturi murale exterioare în Transilvania medievală*, „Studii și cercetări de istoria artei”, Seria arta plastică, tom. 12, 1965, nr. 1, p. 100.

⁶³ „Cristiano pictore de Segesvar ducto dati Il. 1.” nr. 67, f. 54 v 1554 VII 15/; „Cristiano et Benedicte pictoribus pro renovatione quattor circularum horologii dat Il. 50”/nr. 67, f. 57 r, 1554 X 21/; „Benedicto pictori ad id quod restabat pro pictura circularum horologii dat Il. 20.”/nr. 68, f. 47 r 1555 IX 12/.

⁶⁴ „1566 Duodecimale D. Johannis Lullay /Die Benedic Malerin lott 1”/, /nr. 84, f. 153 r/.

⁶⁵ „Andreas Moler Loth 1” /nr. 77, f. 119/.

⁶⁶ 78 „gab ich den Georg Meler das er ein Bug auf den Thören angestrichen hatt d 16”./nr. 84, f. 115, v. 1556 II 16/. Aceste date din Arhivele Statului, din Sibiu, ne-au fost comunicate de dr. Arnold Huttman din Brașov, pentru care îi mulțumim și pe această cale.

⁶⁷ W(ilhelm) S(igerus), *Heimische Künstler*, „Korrespondenzblatt”, 1882, p. 125.

⁶⁸ W. Wenrich, *op. cit.*, p. 70–71.

⁶⁹ Eugen Trauschenfels, *op. cit.*, p. 89.

⁷⁰ Aceste date ne-au fost comunicate de dr. Arnold Huttman, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁷¹ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608–1665*, București, Ed. Academiei, 1965, p. 26; W. Wenrich, *op. cit.*, p. 71.

⁷² Hermann Johann, *Bordan Michael, Johann der Maler, Breselius Franz, Wolf Gallus, Kalamar Johann, Röss Andreas*, Cf. Karl Albrich, *Die Bewohner Hermannstadt im Jahre 1657*, „Vereinsarchiv”, XVII, p. 290.

⁷³ Anton Kurz, *Jahresrechnung des Johann Waida, Bürgermeister von Hermannstadt, für das Jahr 1593*, in „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk – und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens”, I, 1845, nr. 3, p. 306.

⁷⁴ Andreas Scheiner, *Die Sprache des Teilschreibers Georg Dollert, Beitrag zu einer Geschichte hermannstädtischer Geschäftssprache*, „Vereinsarchiv”, XLVII, 1933, p. 133.

⁷⁵ „1594, 7, 3 Item die Belder vnnndt Banticher sein gemacht Il. 2”, *Ibidem*.

⁷⁶ „1596, 7, 196 ein biltt mitt dem Bathor Istwan”. *Ibidem*.

⁷⁷ „1596, 7, 199 Item ein Niderlendisch bildt wie Jesus im Gartten gebett hat”. *Ibidem*.